

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З АВАРІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НА АВІАЦІЙНОМУ ТРАНСПОРТІ

У статті розглянуто проблему формування професійної надійності майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті в умовах ВНЗ. Здійснено аналіз трактування дефініції “умова” в філософській, психологічній та педагогічній літературі. Теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов, що сприятимуть формуванню професійної надійності курсантів. Запропоновано авторське визначення дефініцій “педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті” та “професійно важливі якості особистості фахівця з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті”.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна надійність, професійна мотивація, активізація навчальної діяльності, професійно важливі якості, інтерактивні методи навчання.

Постійне прискорення темпів науково-технічного прогресу, ускладнення техніки, поява нових технологій не вирішують, на жаль, проблеми безпеки життєдіяльності суспільства. Навпаки, техногенні катастрофи та природні катаклізми останнім часом супроводжуються все більшими людськими жертвами й матеріальними втратами. За таких умов проблема формування професійної надійності майбутніх фахівців, на наш погляд, є достатньо важливою, актуальною і, разом з тим, складною і багатоаспектною проблемою, що не достатньо комплексно й системно досліджена та потребує особливої уваги науковців різних галузей. Адже стабільна і прогнозована поведінка людини є важливою передумовою її успішної професійної діяльності. Незважаючи на здатність людини змінювати свою поведінку в достатньо широкому діапазоні й реагувати на навіть незначні зовнішні впливи, зазвичай у досить обмежених ситуаціях вона діє раціонально, доцільно, відповідно до суворо регламентованих правил, на основі доступної інформації про ситуацію.

Сучасні напрями розвитку вищої освіти, кардинальні зміни в статусі освітніх установ України, змісті навчальних програм і методах навчання, зумовлені модернізацією вітчизняної освіти й перетвореннями в усіх сферах держави, вимагають нових підходів до вдосконалення професійної підготовки фахівців у ВНЗ. Особливо це актуально для ВНЗ, що здійснюють професійну підготовку фахівців екстремального профілю, які стоять на передньому рубежі боротьби зі стихійними лихами й техногенними катастрофами, де від їх професіоналізму, грамотних і рішучих дій залежить життя й добробут людей.

Окремі аспекти підготовки до діяльності в екстремальних умовах у різні роки вивчали Ю. М. Антошків (2004), О. В. Бикова (2008), В. М. Гоншовський (2010), А. М. Ковальчук (2005), М. М. Козяр (2004), М. С. Корольчук (2010), І. С. Овчарук (2008), В. І. Пліско (2004), однак комплексно педагогічні умови формування професійної надійності фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті в умовах ВНЗ не розглядалися.

Мета статті – теоретично обґрунтувати комплекс педагогічних умов формування професійної надійності майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті в умовах ВНЗ.

У сучасних педагогічних дослідженнях, пов'язаних з проблемами підвищення ефективності освітнього процесу, удосконалення функціонування педагогічних систем одним з аспектів, що викликають значний інтерес науковців, є виявлення, обґрунтування і перевірка педагогічних умов, що забезпечують успішність здійснюваної діяльності.

Філософське трактування поняття “умова” пов'язується з відношенням предмета до оточуючих його явищ, без яких він існувати не може: “те, від чого залежить щось інше (що обумовлюється); суттєвий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), із наявності якого з необхідністю впливає існування цього явища” [13, с. 707]. Отже, сукупність конкретних умов даного явища утворює середовище його протікання, виникнення, існування та розвитку.

Психологічна наука зазначене поняття розглядає в контексті психічного розвитку і розкриває через сукупність внутрішніх і зовнішніх причин, що визначають психологічний розвиток людини, що прискорюють або уповільнюють його, впливають на процес розвитку, його динаміку й кінцевий результат [5, с. 270].

На думку О. О. Леонтьєва, педагогічні умови – це зовнішні чинники, що діють через внутрішні мотиви й самостійно формуються в результаті зовнішніх впливів [4]. Зовнішні причини, опосередковані внутрішніми суперечностями, становлять необхідні умови розвитку особистості.

У педагогіці умову розглядають як сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що впливають на фізичний, моральний, психічний розвиток людини, її поведінку, виховання і навчання, формування особистості [6, с. 36].

Визначення дефініції “умова” у педагогічній науці, передусім, пов'язане з педагогічним осмисленням цієї категорії. У дидактиці поняття “умова” використовується для характеристики цілісного педагогічного процесу та окремих його сторін і складових частин. В. Андрєєв визначає педагогічні умови як результат “цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей” [2, с. 86].

На думку Ю. Бабанського, педагогічні умови є чинником, від якого залежить стійкість існування та ефективність функціонування педагогічної системи [3, с. 115]. О. Федорова визначає педагогічні умови як синтез об'єктивних можливостей змісту освіти, організаційних форм, методів і матеріальних ресурсів, які сприяють розв'язанню поставлених завдань [12, с. 193].

Аналіз літературних джерел дає змогу зробити висновок, що поняття “умова” є широким, загальнонауковим, а його сутність у педагогічному аспекті може бути охарактеризована такими положеннями:

- 1) умова є сукупністю причин, обставин, будь-яких об'єктів тощо;
- 2) означена сукупність впливає на розвиток, виховання і навчання особистості;
- 3) вплив умов може прискорювати або уповільнювати процеси розвитку, виховання і навчання, а також впливати на їх динаміку й кінцеві результати.

Отже, на основі вищевикладеного, визначимо *педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті як сукупність чинників навчально-виховного процесу, які через механізми внутрішніх впливів сприяють появі й розвитку у курсантів особистісних якостей і властивостей, що характеризують усталеність, прогнозованість, безвідмовність та безпомилковість професійної діяльності.*

До педагогічних умов формування професійної надійності майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті ми відносимо:

1. Формування професійної мотивації майбутнього фахівця в ході навчально-виховного процесу.

2. Розвиток навчальної активності курсантів.

3. Розвиток професійно важливих якостей і властивостей особистості курсантів.

Формування професійної мотивації майбутнього фахівця в ході навчально-виховного процесу. Стратегія сучасної парадигми вищої освіти полягає в тому, щоб забезпечити посилення професійної мотивації майбутніх фахівців. У процесі навчання курсантів у вищому навчальному закладі відбувається становлення особистості, формується її професійна спрямованість, здійснюється пошук ефективних шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності. Для досягнення зазначених результатів велику роль відіграє формування мотиваційної сфери майбутнього фахівця. В основі будь-якої, а не лише професійної діяльності лежать потреби, мотиви, інтереси, цілі, тобто комплекс факторів, які характеризуються поняттям “мотивація”. Поза сумніву, що для успішного навчання у ВНЗ і подальшої професійної діяльності необхідні не тільки відповідні задатки, рівень теоретичної підготовленості, а й позитивна мотивація до цього виду діяльності.

Дослідження структури професійно-орієнтованої мотивації студентів, знання мотивів, що спонукають до роботи в тій чи іншій галузі, дає змогу психологічно обґрунтовано вирішувати завдання підвищення ефективності педагогічної діяльності: правильно здійснювати відбір, ефективно навчати, планувати професійний розвиток.

Дослідниками встановлено позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій з успішністю студентів. Найбільшою кореляцією відзначилася орієнтації на процес і на результат, меншою – орієнтація на “оцінку викладачем”. Зв'язок орієнтації на “уникнення неприємностей” з успішністю слабка.

Також дослідженнями було встановлено, що задоволення навчанням залежить від ступеня задоволеності потреби у досягненні, тобто “прагнення людини до поліпшення результатів своєї діяльності”. Ця потреба змушує студентів більше концентруватися на навчанні і, водночас, підвищує їх соціальну активність. Крім того, ця потреба має найбільший вплив на ефективність мотивації.

Центральною ланкою професійної надійності є мотиваційне спрямування, розвиток якого пов'язаний із формуванням професійних ціннісних орієнтацій, які дають змогу розвинути мотиви діяльності до рівня усвідомлення особистої причетності до здійснення суспільно корисної справи, викликають у студентів переживання на рівні емоційного залучення до проблем, пов'язаних з минулим і сьогоденням своєї країни, навчального закладу, в якому навчаються, організації, у якій проходять практику і в якій працюватимуть, допомагають розвитку спрямованості до підвищення компетентності у професійній сфері [9].

До методичних засобів і прийомів, що сприяють розвитку професійної мотивації майбутнього фахівця з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті в ході навчально-виховного процесу належать:

1. Побудова взаємовідносин викладачів і курсантів на основі культивування атмосфери співпраці та допомоги.

2. Переконавання курсантів під час навчально-виховного процесу у значущості знань, навичок і умінь як для майбутньої професійної діяльності, так і життя загалом.

3. Створення загальної атмосфери захопленості і спільної творчості на заняттях.

4. Залучення курсантів до різних видів навчальної діяльності.

5. Особистий приклад і авторитет викладача.

6. Формування у курсантів адекватної самооцінки через вирішення максимально важких професійних проблемних задач. При цьому важливо направити переживання не стільки на зовнішні, діяльнісні ознаки (трудність), а на внутрішні причини – свої знання, докладені зусилля і їх оцінку.

7. Використання і поєднання різних методів і форм навчання.
8. Застосування методів стимулювання.
9. Залучення курсантів до оціночної діяльності та формування у них навичок адекватної самооцінки.
10. Створення ситуацій дискусій, діалогу із залученням усіх курсантів.
11. Постійне пов'язування і максимальне наближення навчального матеріалу до специфіки майбутньої професійної діяльності.
12. Створення для курсантів ситуації вибору, в якій вони формують вміння зважити всі "за" і "проти", усвідомлювати, зіставляти й аналізувати різні мотиви.

Розвиток навчальної активності курсантів. Незалежно від спеціалізації і характеру майбутньої професійної діяльності, будь-який спеціаліст-початківець повинен володіти фундаментальними знаннями, професійними вміннями та навичками.

На ефективність навчального процесу професійної освіти впливає суперечність між вимогами нового освітнього середовища й недостатньою здатністю студента орієнтуватися в умовах навчальних програм, що постійно змінюються [10, с. 76–81].

Однією з ключових проблем підвищення ефективності та якості навчального процесу є активізація суб'єкта навчання. Її особлива значущість полягає в тому, що навчання спрямоване не тільки на сприйняття навчального матеріалу, а й на формування ставлення суб'єкта учіння до самої навчальної діяльності. Перетворюючий характер діяльності завжди пов'язаний з активністю суб'єкта. Знання, отримані в готовому вигляді, як правило, викликають труднощі в їх застосуванні й вирішенні конкретних завдань. Одним з істотних недоліків професійної освіти залишається формалізм, який виявляється у відриві завчених студентами теоретичних положень від уміння застосувати їх у практичній професійній діяльності.

Професійна підготовка фахівців у ВНЗ зумовлена, значною мірою, змістом освіти, методами і прийомами навчання, але ефективність і результативність навчального процесу залежить, передусім, від власної активності студентів у процесі формування у них знань, умінь, навичок [7]. Професійне навчання набуває розвивального характеру лише за умови, якщо майбутній фахівець активно включений у навчальний процес за внутрішнім спонуканням. Адже знання та навички, отримані через примушування, мають властивість швидко руйнуватися при зміні зовнішніх умов. Дія ж, засвоєна за внутрішнім спонуканням, залишається й при зміні умов, оскільки вплітається у структуру особистості. Тому дуже важливим як для викладача, так і для студентів є розуміння необхідності стимулювання навчальної активності та зацікавленості в ході навчальних занять.

Науково-методичний аспект активізації навчальної діяльності студентів передбачає розробку варіативних методичних систем навчання, що охоплюють побудову й технологічне забезпечення змісту, методів, прийомів, організаційних форм раціонального поєднання викладання педагога й самостійної роботи студента, підготовку систем диференційованих вправ, зокрема, професійно значущих для майбутнього спеціаліста, визначення орієнтирів навчально-пізнавальної діяльності [8].

У психолого-педагогічній літературі на сьогодні відсутня одностайна трактовка поняття "активізація пізнавальної діяльності". Український педагогічний словник визначає активізацію процесу навчання як "удосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної роботи учнів, яке забезпечує активну й самостійну теоретичну і практичну діяльність школярів в усіх ланках навчального процесу" [11, с. 21].

Г. І. Щукіна зазначає, що активізація навчальної діяльності – це не керування активністю учня, а двосторонній процес активізації діяльності педагога і учня [1, с. 53].

Я. Я. Ягупов трактує активізацію навчальної діяльності як “сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, які порівняно з традиційними методами навчання, у першу чергу, спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію навчально-пізнавальної діяльності, формування незвичних навичок та вмінь нестандартного розв’язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування” [15, с. 152].

Окремі дослідники активізацію навчальної діяльності розуміють як стимулювання інтелектуальних, морально-вольових і фізичних зусиль вихованців для досягнення конкретної мети навчання і виховання [14, с. 6].

Для активізації навчальної діяльності майбутнього фахівця з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті в ході навчально-виховного процесу пропонується:

- відображення у модельному вигляді змісту навчання, професійної діяльності в максимально можливій проекції. Метод моделювання професійних дій активізує пізнавальну активність курсантів у процесі професійної підготовки, формує вміння аналізувати ситуацію з погляду на формулювання ближніх і дальніх цілей власного професійного розвитку та умов їх досягнення;

- застосування структурно-логічної схеми зв’язку елементів пізнавальної діяльності курсантів та засобів їхнього досягнення при вивченні фахових дисциплін;

- використання модульної структури організації навчання, що передбачає розподіл матеріалу дисципліни на логічно завершені відносно автономні модулі-частини теоретичного та практичного характеру з відповідним інформаційно-методичним забезпеченням, діагностикою та контролем за результатами навчального процесу, чітко визначеним обсягом навчального матеріалу, індивідуальних завдань, вимог до знань та вмінь курсантів. Усе це сприятиме систематичній роботі курсантів, планомірному засвоєнню навчального матеріалу, а також дасть змогу урізноманітнювати використання форм і методів навчальної діяльності;

- використання переважно інтерактивного методу проведення занять як однієї з форм активізації курсантів, що спрямована на розвиток уміння слухати, зіставляти, аналізувати, робити висновки. Метою інтерактивного навчання є створення комфортних умов, коли курсант відчуває свою успішність, свою інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним сам процес навчання;

- використання проблемно-орієнтованого міждисциплінарного підходу до вивчення дисциплін; “контекстне навчання”, “навчання на основі досвіду”; методи, засновані на вивченні практики (кейс-студію); проектно-організовані технології навчання роботі у команді над комплексним вирішенням практичних завдань.

Розвиток професійно важливих якостей і властивостей особистості курсантів. Теоретична розвідка дає нам можливість визначити професійно важливі якості особистості фахівця з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті як інтеграційні психологічні, психофізіологічні, емоційно-вольові, особистісні та фізичні особливості фахівця (вроджені й набуті), що сприяють його успішній професійній реалізації в обраному виді діяльності.

Аналіз наукових праць і власні емпіричні дослідження, в ході яких було проанкетовано 238 фахівців аеродромних аварійно-рятувальних служб, дали змогу визначити структуру професійно важливих якостей фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіаційному транспорті і згрупувати їх у відповідні блоки:

- фізичні якості – сила, витривалість, швидкість, спритність;
- психологічні якості – увага, пам’ять, мислення;
- емоційно-вольові якості – воля та емоційна стійкість;

– психофізіологічні якості – окомір, швидкість реакції, просторова орієнтація, вестибулярна стійкість, тонка координація рухів, фізична та розумова працездатність, завадостійкість, стійкість до гіпоксії;

– соціально-психологічні якості – комунікабельність, моральність, відповідальність.

Фізичні якості курсантів формуються в процесі фізичної та тренажерної підготовки; психологічні якості – в процесі фізичної, тренажерної та теоретичної підготовки; емоційно-вольові якості – в процесі фізичної, тренажерної та частково теоретичної підготовки; психофізіологічні якості – в процесі фізичної та тренажерної підготовки; соціально-психологічні якості – в процесі теоретичної, фізичної та тренажерної підготовки.

Висновки. Отже, формування професійної надійності майбутніх фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті є складним, багатоаспектним, інтегрованим процесом, що вимагає залучення усіх елементів системи професійної підготовки.

Подальші розробки з цього питання полягатимуть в експериментальній перевірці ефективності запропонованих педагогічних умов формування професійної надійності фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті.

Список використаної літератури

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: курс лекцій модульного навчання / А. М. Алексюк – Київ : Либідь, 1993. – 220 с.
2. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / В. И. Андреев. – Москва : Высш. шк., 1981. – 240 с.
3. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / М. Ю. Бабанский. – Москва : Педагогика, 1989. – 560 с.
4. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – Москва : Нальчик : Эль-Фа, 1996. – 93 с.
5. Немов Р. С. Психология: словарь-справочник / Р. С. Немов. – Ч. 2. – Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 352 с.
6. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – Москва : Высш. шк., 2004. – 512 с.
7. Садова Т. А. Активізація пізнавальної діяльності студентів як умова підвищення якості навчального процесу // Наука і освіта. – 2008. – № 1–2. – С. 25–27.
8. Слепкань З. В. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. В. Слепкань. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 180 с.
9. Телевная Л. П. Формирование у студентов вузов туристского профиля основ профессионального мастерства в ходе прохождения практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Лариса Петровна Телевная. – Санкт-Петербург, 2006. – 186 с.
10. Торбіна Т. Професійно значущі якості особистості сучасного фахівця / Т. Торбіна // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 5 (Ч. 1). – С. 76–81.
11. Український педагогічний словник / під ред. С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.
12. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе творческого и производственного обучения / О. Ф. Федорова. – Москва : Высш. шк., 1970. – 324 с.
13. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – Москва : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
14. Шамова Т. И. Активизация учения школьников / Т. И. Шамова. – Москва : Педагогика, 1982. – 209 с.
15. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2014.

Лещенко Г. А. Педагогические условия формирования профессиональной надежности будущих специалистов по аварийному обслуживанию на авиационном транспорте

В статье рассматривается проблема формирования профессиональной надежности будущих специалистов по аварийному обслуживанию на авиационном транспорте в условиях вуза. Осуществлен анализ трактовки дефиниции “условие” в философской, психологической и педагогической литературе. Теоретически обосновывается комплекс педагогических условий, способствующих формированию профессиональной надежности курсантов. Предлагается авторское определение дефиниций “педагогические условия формирования профессиональной надежности будущих специалистов по аварийному обслуживанию на авиационном транспорте” и “профессионально важные качества личности специалиста по аварийному обслуживанию на авиационном транспорте”.

Ключевые слова: педагогические условия, профессиональная надежность, профессиональная мотивация, активизация учебной деятельности, профессионально важные качества, интерактивные методы обучения.

Leshchenko G. The Pedagogical Conditions of Professional Reliability Formation of Future Specialists of the Air Transport Emergency Service

The article deals with the problem of professional reliability formation of future specialists of the air transport emergency service in the university conditions. The analysis of the interpretation of the definition of “condition” in the philosophical, psychological and pedagogical literature. The complex of the pedagogical conditions contributing to the professional reliability formation of cadets is theoretically grounded. The author’s definition of “pedagogical conditions of professional reliability formation of future specialists of the air transport emergency service” and “professionally important qualities of the person skilled in air transport emergency service” are provided.

It is noted that the pedagogical conditions of professional reliability formation of future specialists of the air transport emergency service include: 1 The formation of professional motivation of the future specialist in the educational process. The investigation of the structure of professionally-oriented motivation of cadets, the knowledge of motivations encouraging the work in a particular area allows to solve the problem of the efficiency of teaching activities on the grounds of psychology: to carry out the selection correctly, to teach effectively, to plan the professional development. 2 The development of the educational activity of cadets. The scientific and methodological aspects of the activation of cadets’ learning activities involves the development of the variable methodological training systems covering the building and technological support of the content, methods, techniques, organizational forms of rational combination of teaching activity of the teacher and self-study of the cadet, the preparation of the differentiated exercises systems, namely, professionally significant for future specialists, the determination of the benchmarks of educational-cognitive activity. 3 The development of professionally important qualities and properties of cadet’s individuality. The professionally important qualities of cadets develop in the process of physical, theoretical and simulator training.

Key words: pedagogical conditions, professional safety, professional motivation, activation of learning activities, professionally important qualities, interactive teaching methods.